

Recenzja pracy doktorskiej lek. Jacka Gulczyńskiego pt. „Wybrane aspekty historyczne rozwoju anatomii patologicznej ze szczególnym uwzględnieniem sekcji zwłok”.

Patomorfologia (anatomia patologiczna) jako osobna dziedzina medycyny wyłoniła się w wyniku połączenia dwóch podstawowych linii rozwoju - anatomicznej i chirurgicznej. Wyodrębnienie się anatomii patologicznej jako samodzielnej specjalności lekarskiej nastąpiło w Europie w połowie XIX wieku. Muzea anatomopatologiczne stanowią zjawisko powiązane ściśle z historią sekcji zwłok i rozwojem anatomii patologicznej.

Praca doktorska lekarza patomorfologa Jacka Gulczyńskiego, absolwenta i pracownika Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego ma charakter historyczno-badawczy i została wykonana na podstawie cyklu publikacji poświęconych historii sekcji zwłok i kolekcji anatomopatologicznych jako czynników warunkujących rozwój patomorfologii. Celem pracy była analiza powyższych zjawisk w kontekście historycznym, na podstawie tekstów źródłowych, dostępnego piśmiennictwa oraz tematycznych zasobów wirtualnych. Przedstawiona mi do oceny dysertacja doktorska lek. Jacka Gulczyńskiego zawiera: wstęp, cele pracy, materiał i metody, omówienie prac będących przedmiotem rozprawy, wnioski, streszczenie w języku polskim i angielskim, piśmiennictwo oraz kopie publikacji będących przedmiotem rozprawy wraz z oświadczeniami współautorów.

W skład rozprawy wchodzi sześć publikacji przygotowanych przez zespoły autorów (od dwóch do sześciu autorów). Jest to cykl publikacji stanowiących osiągnięcie naukowe o łącznej wartości IF 5.785; MEN 87.000. Prace opublikowano w recenzowanych czasopismach polskich takich jak „Polish Journal of Pathology” (2009, 2010 i 2016) oraz „Folia Morphologica” (2013). Jeden artykuł stanowi rozdział w książce „Joachim Oelhaf i jego następcy” (2013), a ostatnia publikacja ukazała się w czasopiśmie zagranicznym „Prostate” (2014). Cztery prace opublikowane zostały w języku angielskim. W dwóch pracach poglądowych dotyczących historii sekcji zwłok, Jacek Gulczyński jest pierwszym autorem, w pracach historycznych na podstawie tekstów źródłowych doktorant jest dwukrotnie drugim autorem, w tym w pracy napisanej przez tylko dwóch autorów, raz występuje jako ostatni autor w zespole trzyosobowym, a w opracowaniu historii muzeów anatomopatologicznych jako równorzędny autor pierwszy. Wskazuje to na wiodący lub istotny udział Jacka Gulczyńskiego w powstawaniu manuskryptów, co znajduje także potwierdzenie w oświadczeniach współautorów ww. artykułów.

We wstępie dysertacji stanowiącym interesujące tło i spoiwo dla publikacji będących osiągnięciem naukowym, autor przedstawił w sposób uporządkowany przegląd wiedzy dotyczącej historii sekcji zwłok w podziale na okresy dziejów. Porusza tam zagadnienia z historii histopatologii oraz przedstawia zarys historii anatomopatologii w Polsce z uwzględnieniem rozwoju medycyny w Gdańsku. Autor wykazuje, że historia anatomii patologicznej to w dużej mierze historia odkryć dokonanych podczas sekcji zwłok, które pozwoliły skorelować przebieg choroby pacjentów ze zmianami w tkankach i narządach odkrytymi w czasie badań autopsyjnych. Sekcja zwłok na przestrzeni wieków ewoluowała pod względem techniki i celowości wykonywania, rozumienia poczynionych obserwacji, informatywności i znaczenia oraz prezentacji i archiwizacji wyników. Autopsje wykonywane były na przestrzeni wieków przez różne grupy zawodowe, w różnych miejscach: na uniwersytetach, w kostnicach, prywatnych domach, szpitalach, na rynkach lub w teatrach anatomicznych. Cel badania autopsyjnego ewoluował od nauki anatomii, poprzez poszukiwanie przyczyny śmierci, aż po korelacje patologiczno - kliniczne stanowiące podstawy kształtowania anatomii patologicznej i innych specjalności medycznych.

W renesansie badania autopsyjne stały się źródłem rosnącej wiedzy anatomicznej, zaczęły też dostarczać materiału do nowego spojrzenia na medycynę i na chorobę. Równocześnie z upowszechnieniem sekcji zwłok i rozwojem techniki sekcyjnej następowały zmiany w rozumieniu i podejściu do opisywania wyników - formułowania protokołu autopsyjnego. Dopiero od XIX wieku badanie pośmiertne stało się nieodzownym elementem pracy klinicznej. Sekcja i anatomia patologiczna stały się bardzo ważnymi elementami edukacji medycznej i przyspieszenia postępu nauk o chorobach. Teoria patologii komórkowej zmieniła definicje i rozumienie medyczne. Doktorant wymienia kluczowe nazwiska badaczy i autorów dzieł stanowiących kamienie milowe rozwoju medycyny opartej na badaniach pośmiertnych, np. Galen, Benivieni, Da Vinci, Vesalius, Harvey, Bonet, Morgagni, Rokitansky, Virchow czy Osler. W XX wieku wykonywanie szpitalnych i edukacyjnych autopsji było bardzo rozpowszechnione. Sekcje zwłok pełniły rolę edukacyjną, diagnostyczną i narzędzie kontroli jakości rozpoznań klinicznych i skuteczności leczenia. Jednakże w związku z rozwojem radiologii i diagnostyki biochemicznej, od lat 70-ych XX wieku liczba wykonywanych sekcji drastycznie spada, pomimo publikacji alarmujących o stałym wysokim odsetku rozbieżności rozpoznań pato-klinicznych.

W kolejnej części wstępu doktorant przedstawia historię histopatologii począwszy od wynalezienia mikroskopu, poprzez jego udoskonalanie, wprowadzenie do badań fizjologicznych, potem histologicznych, następnie do analizy wycinków tylko sekcyjnych i

wreszcie do badania przyżyciowego tkanek. Omawia postępy w histotechnologii oraz kluczowe teorie, w tym teorię komórkową Virchowa i istotne dzieła poświęcone patologii mikroskopowej. Część wstępu poświęcona jest także historii anatomii patologicznej w Polsce, poczynając od Uniwersytetu im. Batorego w Wilnie, a potem uczelni we Lwowie, Krakowie, Warszawie i Gdańsku. Autor wspomina pierwsze odnotowane sekcje zwłok na terenach Polski oraz polskich badaczy, którzy odegrali rolę w rozwoju tej dziedziny, w tym Nikodema Bętkowskiego - autora pierwszego polskiego podręcznika "Anatomii patologicznej" z 1852r. Doktorant pisze także o Gdańsku, który w okresie swego rozkwitu pozostawał w stałym kontakcie handlowym, kulturalnym i naukowym z najważniejszymi ośrodkami w Europie. W 1558 roku ustanowiono *Atheneum Gedanense*, gdzie nauczało i prowadziło badania wielu słynnych medyków, w tym Joachim Oelhaf (Oelhafius) (1570-1630) profesor anatomii i medycyny i gdański lekarz Ludwig von Hammen (1651-1689), który dokonał prawdopodobnie pierwszego chirurgicznego usunięcia guza stercza z analizą mikroskopową materiału tkankowego. Słynnym gdańskim uczonym był także Johann Adam Kulmus - autor dzieła rozpowszechnionego w wielu krajach „*Tabulae Anatomicae*” (1722), który wykonał m.in. słynną sekcję publiczną bliźniąt zrosniętych.

Kolejna część wstępu poświęcona jest zagadnieniu kolekcji/ muzeów anatomicznych i anatomopatologicznych. W muzeach gromadzono preparaty suche (osteologiczne), wysuszone, preparaty zakonserwowane w płynach, jak i odlewy i modele gipsowe lub woskowe, ryciny, obrazy, dokumenty, a także fotografie. Muzea anatomopatologiczne to typ kolekcji medycznych zawierających różnego typu preparaty i eksponaty związane z tą dziedziną o wartości naukowej i historycznej, udostępniane lekarzom, studentom, naukowcom, artystom, a w różnych okresach z pewnymi ograniczeniami dla szerszej publiczności. Eksponaty pochodziły z sekcji zwłok i zabiegów chirurgicznych, kolekcjonowano także przypadki płodów z wadami wrodzonymi. Wszystko zaczęło się od gabinetów osobliwości, potem anatomowie zakładali swoje prywatne kolekcje i ekspozycje (muzea anatomiczne), poprzez zbiory zawierające preparaty także patologiczne – np. F. Ruyscha w Amsterdamie, Kunstkamera cara Piotra I w Petersburgu. Na przestrzeni kilkuset lat zmieniały się sposoby konserwacji preparatów, tendencje w kolekcjonowaniu i miejsca ekspozycji. Upowszechnienie tego zjawiska w XVIII/ XIX w. wywarło wielki wpływ na nauczanie studentów i lekarzy oraz e na rozwój medycyny. Muzea istniały wówczas na każdym uniwersytecie, wydziale medycznym, a także w większych szpitalach (Narrenturm, Charite), oczywiście także na terenie Polski (UJ. Lwów, Wilno). Najbardziej znanym instytutem, który funkcjonował przez lata jako muzeum anatomopatologiczne był amerykański AFIP zamknięty kilka lat temu.

Cele pracy określono jasno i zwięźle jako: badania nad historią sekcji zwłok w kontekście ewolucji sekcji naukowo-lekarskiej, analizę tekstów źródłowych o pierwszych udokumentowanych sekcjach płodów z wadami wrodzonymi wykonanych w Gdańsku, analizę tekstu źródłowego dotyczącego pionierskiego badania histopatologicznego w chirurgii prostaty oraz badania nad historią kolekcji / muzeów anatomopatologicznych.

Metodyka pracy była klasyczna dla badań historycznych w medycynie. Na szczególne podkreślenie zasługuje analiza trzech nieopracowanych dotychczas drukowanych źródeł historycznych pochodzących z zasobów Biblioteki PAN W Gdańsku. Teksty pisane po łacinie dotyczyły dwóch badań autopsyjnych płodów z wadami wrodzonymi przeprowadzonych w Gdańsku przez Oelhafiusa w roku 1613 i sekcji zwłok zrosłaków wykonanej przez Kulmusa w roku 1724. Trzeci tekst odnosił się do pierwszego badania z zakresu uropatologii, wykonanego po operacji stercza przez von Hammena w Gdańsku pod koniec XVII wieku.

Odnosząc się do cyklu prac:

Interesująca dwuczęściowa praca pogładowa Jacka Gulczyńskiego i wsp. „Short history of the autopsy” powstała na podstawie kilkuletnich szerokich i pogłębionych badań piśmiennictwa dotyczącego dziejów sekcji zwłok. Artykuł stanowi pierwsze zbiorcze opracowanie tej tematyki w literaturze polskiej. Publikacje powyższe są cytowane przez innych autorów.

Kolejna praca „Johann Adam Kulmus i publiczna sekcja zwłok bliźniąt zrosniętych w 1724 roku” omawia wydany drukiem w 1724 roku protokół z sekcji publicznej zrosłaków przeprowadzonej przez Kulmusa i przedstawia sylwetkę tego wybitnego gdańskiego uczonego. Informacje dotyczące sekcji pochodzą z wydanego drukiem protokołu. Po bardzo szczegółowej analizie poszczególnych etapów badania, ujawniających wysoki poziom wiedzy anatomicznej oraz omówieniu znajdujących anomalii anatom rozważa w opisie możliwe przyczyny powstawania tej wady wrodzonej i analizuje teorie autorytetów medycznych.

Z kolei praca „Joachim Oelhaf and the first public autopsy in Gdansk in 1613” jest pierwszą analizą całości oryginalnego tekstu zawierającego protokół sekcyjny płodu zdeformowanego, badanego przez Oelhafiusa.

Przyjmuje się, że wykonane badanie autopsyjne było jednocześnie pierwszą publiczną sekcją nie tylko w Polsce, ale także w Europie środkowo-północnej. Sekcjonowany płód miał prawdopodobnie ciężki zespół wad wrodzonych LBWC (limb-body wall complex).

Kolejna praca “The history of calculus mendax and the following surgery on the prostate” opiera się na zachowanej korespondencji, wydanej drukiem, pomiędzy Ludwigiem von Hammenem (1651-1689) z Gdańska, a Johannem Pechlinem z Lejdy. Hammen w swej praktyce

lekarskiej dokonał prawdopodobnie pierwszego w historii zabiegu chirurgicznego guza stercza z oceną mikroskopową.

Publikacja pt. "Insight into the history of anatomopathological museums – Part 1. From casual assemblages to scientific collections" jest unikalną w literaturze - pracą pogładową dotyczącą muzealnictwa anatomopatologicznego. Zawarte w artykule wiadomości stanowią wynik dziesięcioletniej pracy badawczej autora nad tym zagadnieniem.

We wnioskach płynących z przeprowadzonych badań, lek. Jacek Gulczyński stwierdził, że na podstawie analizowanych tekstów źródłowych w XVII i XVIII wieku w Gdańsku miały miejsce pionierskie publiczne sekcje zwłok, w tym płodów z wadami wrodzonymi oraz nowoczesne praktyki medyczne, mające bezpośredni lub pośredni wpływ na ówczesną medycynę europejską i światową. Przeprowadzone badania wykazały, że rola i znaczenie sekcji na przestrzeni czasu ulegały zmianom wpływając bezpośrednio na proces rozwoju anatomii patologicznej. Od przełomu wieków XVI i XVII dzieje sekcji zwłok ściśle powiązane są z ewolucją i rozwojem kolekcji preparatów – aż do powstania muzeów anatomopatologicznych, stanowiących ważne źródło edukacji dla wielu pokoleń lekarzy.

Jednakże przedstawiona mi do oceny praca doktorska pozostawia wrażenie pewnego niedosytu. Wnioski wypływające z przeprowadzonych badań są zbyt oczywiste i nie zawierają innowacyjnych spostrzeżeń. Mam nadzieję, że doktorant w przyszłości pogłębi badania dotyczące celowości przeprowadzania sekcji zwłok we współczesnych czasach i wyciągnie wnioski mające praktyczne zastosowanie dla rozwoju patomorfologii. Oczekuję, że w dalszej pracy badawczej, doktorant uwzględni zagadnienia związane z przyszłością i praktyką badań pośmiertnych np. u płodów i dzieci. Pragnę zwrócić uwagę na fakt, że w wielu przypadkach nagłych zgonów, autopsje są jedyną metodą zabezpieczenia materiału do badań genetycznych.

Kolejne zagadnienie, które powinno być rozszerzone w przyszłości dotyczy kolekcjonowania preparatów anatomicznych. Wskazane jest przeprowadzenie badań nad celowością i aspektami etycznymi oraz prawnymi prowadzenia muzeów anatomicznych we współczesnych czasach. Istotnym celem dalszych badań dotyczących kolekcji preparatów ze zwłok byłoby wskazanie ograniczeń tworzenia nowych oraz warunków utrzymania istniejących.

W obecnej pracy nie znalazłam żadnej informacji na temat zbrodniczej działalności niemieckich lekarzy w czasie drugiej wojny światowej, związanej z tworzeniem kolekcji preparatów anatomopatologicznych. Zakładam, że powyższa tematyka zostanie uwzględniona i szeroko zanalizowana w przyszłych publikacjach.

Ponadto lek. med. Jacek Gulczyński nie ustrzegł się w manuskrypcie drobnych błędów

edytorskich i literowych. Spis treści powinien zawierać bardziej przejrzystą numerację – strony 5-25 stanowią wstęp a oznakowane są numerami II, III, IV, V, VI. Piśmiennictwo zawiera 146 pozycji. Nie znalazłam w tekście odnośników do 41 publikacji zamieszczonych w spisie literatury! Wykaz literatury sporządzono w sposób nieusystematyzowany, z licznymi uchybieniami wobec standardów bibliograficznych, takimi jak: pominięcie podania roku publikacji, brak jednorodnej konwencji datowania i nieprawidłowości w alfabetycznym ułożeniu nazwisk. Popelniono również mniej istotne błędy typograficzne jak choćby brak zachowania jednolitego rozmiaru zestawów czcionek (tzw. fontów).

Ponadto wskazane byłoby umieszczenie w tekście polskiego tłumaczenia wszystkich fraz łacińskich, nie zaś tylko niektórych. Sugeruję również zmianę niektórych użytych w tekście określeń np.: sekcje teratologiczne na sekcje płodów z wadami wrodzonymi czy patologie na nieprawidłowości.

Reasumując, pomimo przytoczonych powyżej uwag, praca doktorska Jacka Gulczyńskiego w pełni spełnia wymogi stawiane rozprawom na stopień doktora nauk medycznych w świetle obowiązującej Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Zwracam się zatem z wnioskiem do Wysokiej Rady Wydziału Nauk o Zdrowiu z Oddziałem Pielęgniarstwa i Instytutem Medycyny Morskiej i Tropikalnej Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego o dopuszczenie lek. Jacka Gulczyńskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa dnia 26.01.2017

Prof. nadzw. dr hab. n. med. Wiesława Grajkowska

